

Віталій ЛЯХ,

доктор філософських наук, професор,
завідувач відділу історії зарубіжної філософії,
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди,
01001, Київ, вул. Трьохсвятительська, 4
vvlvv2012@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4683-0838>

ОГЛЯД КРУГЛОГО СТОЛУ «МАПА І ТЕРИТОРІЯ ПРАГМАТИЧНОГО ПОВОРОТУ»

18 квітня 2025 року в Києві відбувся круглий стіл «**Мапа і територія прагматичного повороту**», організований Інститутом філософії імені Г.С. Сковороди НАН України спільно з кафедрою філософії Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Захід зібрав провідних філософів, дослідників і молодих учених із різних академічних та навчальних інституцій України, щоб обговорити актуальні питання сучасної прагматичної філософії, її історичний розвиток, сучасні інтерпретації та практичне значення в умовах глобальних викликів.

Засідання круглого столу розпочалося з вітального слова директора Інституту філософії імені Г.С. Сковороди, члена-кореспондента НАН України **Анатолія Єрмоленка**¹, який наголосив на важливості філософського осмислення прагматизму в контексті сучасних соціокультурних трансформацій. Проведення таких заходів, зазначив Анатолій Миколайович, є свідченням нашої нескореності, свободи та боротьби за незалеж-

¹ Статтю, підготовлену на основі зазначеного виступу, надруковано в цьому числі журналу (сс. 7—23).

Цитування: Лях, В. (2026). Огляд круглого столу «Мапа і територія прагматичного повороту». *Філософська думка*, 1, 24—31. <https://doi.org/10.15407/fd2026.01.024>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на за-
садах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ність нашого народу. Він зауважив, що зараз триває парадигмальний поворот від філософії свідомості до філософії комунікації, та звернув увагу на розвиток прагматики в Україні, Європі й у світі, зокрема відзначив українських дослідників комунікативної-прагматичної філософії Л. Ситніченко, В. Купліна, А. Єрмоленка та інших: дослідників франкфуртської прагматики К.-О. Апеля, Ю. Габермаса, О. Кульмана; представників берлінської трансцендентальної прагматики Д. Бьолера, Г. Кронке, П. Бруне; норвезької школи дослідження прагматики, японської, аргентинської тощо.

Вступне слово виголосив завідувач відділу історії зарубіжної філософії Інституту філософії **Віталій Лях**, який зазначив, що вперше поняття прагматичного повороту з'явилося у праці Р. Рорті «Філософія і дзеркало природи» (1979), в якій автор підважив класичну філософію, включно із сучасною йому аналітичною, які поділяли три міфи: репрезентаціоністський погляд на істину, уявлення про даність та про істину як достовірність. Визначаючи зміст прагматичного повороту, проф. В. Лях окреслив ключові напрямки дискусії, еволюцію прагматизму від класичних концепцій до сучасних інтерпретацій, а також застосування його настанов в етиці, економіці, когнітивних науках і в повсякденному житті. Далі доповідач вказав на ренесанс прагматичних ідей у філософії англомовного світу, зокрема у знаковій праці Р. Бернстайна «Прагматичний поворот» (2010), в якій зроблено наголос на двох аспектах такого повороту, а саме: на комунікативних практиках і на практиці як такій. Загалом, коли йдеться про прагматичний поворот, йдеться про ефективність і результативність філософських досліджень у практичній діяльності. Наприклад, Н. Решер у праці «Прагматизм у філософському дослідженні» (2016) виокремив вісім варіантів застосування прагматичного підходу: щодо ефективності досліджень фактичних тверджень у Ч. Пірса, вірувань у В. Джеймса, державної політики і практики у Дж. Дьюї, логіки і мови у К.І. Льюїса, наукового розуміння і гуманістичної чутливості у Г. Патнема, практичних переконань у Р. Рорті, людської діяльності у самого Н. Решера. У зазначеній праці також наголошувалося, що у процесі еволюції прагматизму відбулося також зміщення акцентів від орієнтації на науку в ранньому прагматизмі до гуманістичної тематики у сучасних прагматиків.

Учасники круглого столу представляли різні освітні й академічні інституції: Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Черкаський державний технологічний університет, Вінницький національний технічний університет та ін.

Міжнародний вимір заходу засвідчила участь відомого сучасного американського філософа, дослідника аналітичної філософії, німецької

класичної філософії та прагматизму професора Пітсбурзького університету Роберта Брендона, чия доповідь задала тон дискусії. Проф. Брендон завершив свою промову словами підтримки України та побажав учасникам круглого столу плідного обговорення питань прагматичної філософії.

У своїй доповіді “How to synthesize the traditions of pragmatism and analytical philosophy?” **Роберт Брендон**² простежив витoki прагматичної філософії від філософії Канта (зі здійсненим ним *нормативним* поворотом) та Гегеля (з його *соціальним та історичним* поворотом). Значного розвитку сучасному прагматизму надав *лінгвістичний* поворот Р. Рорті та В. Селарса, які були тими, хто взяв на озброєння напрацювання аналітичної філософії про природу мови та логіки, що привело їх до широкого прагматичного розуміння нас як істот, чия природна історія обертається навколо лінгвістичних практик. Свого часу Вітгенштайн, перебуваючи на боці лінгвістичного повороту, сказав, що мова не має центру. Однак Селарс здійснив наступний крок і зауважив, що люди мають налаштованість до того, що мова має центр. І таким центром є схильність до *практики обмінюватися підставами*. Тобто він запропонував аналізувати мову, головним чином, під кутом зору інференції (висновування). В результаті ми отримали *інференціалістський* поворот, коли слід думати про мову як про практику обмінюватися аргументами. Тобто слід розглядати себе як істоту, яка не тільки живе і рухається та перебуває у нормативному просторі зобов'язань, відповідальності тощо, але також перебуває у просторі аргументів, просторі обґрунтування, здатності обґрунтовувати те, що вона говорить і робить. Як зазначив доповідач, саме в цьому напрямку він розвивав свою філософію, починаючи з дисертації в Принстоні в 1976 році.

Проф. Брендон вважає, що *інференціалістський* поворот цілком може бути вписаним в нормативний поворот, здійснений Кантом і розвинений Гегелем. А відтак можливий синтез між континентальною філософією і аналітичною філософією. Це, зрештою, питання ролі, яку відіграють події та виконавці у своїх практиках, що, так чи інакше, спираються на різні типи нормативності. Ми розуміємо, що те, що відрізняє нас від диких тварин, — це наша лінгвістична здатність брати на себе зобов'язання, як доклатичні, так і практичні, здатність брати на себе ці зобов'язання, наводячи докази для них і критично оцінювати їхню надійність.

Підхід Р. Брендона викликав жваву дискусію, зокрема в контексті доповіді **Івана Іващенка**, викладача Вінницького національного технічного університету та Американ Юніверситі в Києві, «Брендова критика Кантового “регулізму” та її вади». Іващенко порушив питання перекладу ключових для Брендона понять “inference” (запропонував перекладати

² Р. Брендон люб'язно дав згоду на публікацію його виступу в нашому часописі. Виклад його виступу опубліковано в цьому числі ФД (сс. 32—36).

Його не як висновок, а як «висновування» чи силогізм) та “reason” (як «підстава», а не «причина»), критично оцінив ідеї Брендона, вказавши на потенційні обмеження його підходу до регулятивних норм у філософії мови та етиці. Брендон у першому розділі праці “Make it Explicit” (1994), викладаючи свою теорію нормативності, приписує Кантові теорію так званого регулізму. Це — підхід, за яким норми ототожнюються з певними правилами, що передують практиці та визначають правильність дій. Такий підхід, пов’язаний із Кантом, передбачає, що для кожної правильної дії існує попередньо сформульоване правило. Значення не може бути зрозумілим без розуміння норм, які регулюють правильність мовних актів. Це призводить до проблеми нескінченного регресу: для застосування правила потрібне інше правило і так далі. Брендон натомість пропонує свою альтернативу: *нормативну прагматику*, де норми не є попередніми правилами чи простими регулярностями, а виникають у процесі соціальної взаємодії (ідея, яка йде від Вітгенштайнового розуміння норм як чогось імпліцитно властивого нашим діям до їх експлікації). Правильність дії визначається через оцінку іншими учасниками дискурсу. Наскільки адекватно Брендон інтерпретує Канта в цьому контексті — це питання, яке викликає дискусії серед істориків філософії. Деякі дослідники, в тому числі й І. Іващенко, вважають, що Брендон спрощує Кантове розуміння нормативності, а саме — зосереджується на понятті «судження» (Urteil) і не враховує більш складне Кантове поняття «сили судження» (Urteilkraft), яке має важливе значення для розуміння нормативності у Канта.

Позиція доповідача полягає в тому, що Брендон, разом з іншими дослідниками Пітсбурзької школи (такими, як Дж. Макдавел), помиляється, приписуючи Кантові формалізм в теорії нормативності (нібито норми можуть існувати лише в експліцитній формі). Утім, можна навести низку аргументів Канта, що суперечать такому тлумаченню його розуміння правил, зокрема, в першій дедукції категорій у вченні про потрібний синтез, особливо синтез апрегензії у спогляданні, де ми маємо справу з нормами не в їхньому експліцитному вигляді. В іншому місці (A78-B103 першого видання «Критики чистого розуму») Кант говорить, що «синтез взагалі є самою лише дією сили виображення... сліпої, але докірної функції душі, без якої ми геть не мали би жодного пізнання, яку [функцію], втім, ми рідко усвідомлюємо». Тобто певною мірою норми в нашому чуттєвому досвіді, які потім стають правилами, існують і в неусвідомленій формі.

Одна із провідних дослідниць філософії прагматизму **Ніна Поліщук** у доповіді під назвою «“Вітри доктрини” прагматизму: від класики до сучасності» простежила еволюцію прагматичних ідей від Чарльза Сандерса Пірса, Вільяма Джеймса, Джона Дьюї до сучасних прагматистів,

центральною постаттю серед яких є Ричард Рорті. Характеризуючи особливості філософської позиції останнього, авторка доповіді віддає перевагу не терміну «неопрагматизм», а визначенням «соціальний прагматизм» або «антропологічно-соціологічна традиція», які застосовує Роберт Брендом у своїх працях щодо Ричарда Рорті. Н. Поліщук звернула увагу на такі риси прагматизму, як, з одного боку, його належність до американської національної філософської традиції, а з іншого — його спрямованість на діалогізм та адаптивність до змін у соціальному та інтелектуальному контекстах міжнародного та глобального рівнів. Також вона наголосила на відкритості філософії прагматизму до теоретичного розширення та диверсифікації через долучення аргументації аналітичної філософії. Специфіка проблеми співвідношення аналітичної філософії та прагматизму повсякчас перебувала у центрі уваги Ричарда Рорті (підсумково вона подана у праці “Philosophy as Poetry”, 2016). До переконливої аргументації у цьому напрямку належить також теза Роберта Брендома про входження до теоретичного корпусу прагматизму ідей семантики (у розширеному, як він зауважує, сенсі) та філософської лінгвістики («лінгвістичний прагматизм»). Також Н. Поліщук зазначила, що теоретична полеміка обох філософів з цього питання потребує спеціального розгляду.

Ярослав Любивий, провідний науковий співробітник Інституту філософії імені Г.С. Сковороди, у доповіді «Когнітивний та практичний досвід у класичному прагматизмі»³ акцентував увагу на ролі досвіду як основи прагматичної теорії знання в сучасних когнітивних науках. Зокрема, він зауважив, що важливою особливістю прагматизму є антиметафізичне розуміння ролі істини у процесі практичної діяльності людини. Якщо у людини виникає сумнів щодо ефективності власної діяльності, вона здійснює певні пізнавальні дії й завдяки цьому відновлює переконання в ефективності дій і продовжує їх. Проте це не означає, що досягнуто «остаточної», «кінцевої» істини, підтвердженої практикою. Досягнутий результат пізнання та практичне його застосування для прагматизму є лише підставою для подальшого пошуку ще ефективнішого способу діяльності в реалізації життєвих цінностей людини й суспільства.

Я. Любивий наголосив, що прагматистський підхід не слід змішувати з утилітаристським перебільшенням ролі матеріального чинника як визначального у житті людини, що може траплятися у повсякденному вульгаризованому сприйнятті. Адаптація людини до природного та соціального середовища є важливою умовою реалізації людських базових цінностей, але вищою цінністю є сама людина у її природному й соціаль-

³ Виступ розвиває тематику статті, надрукованої в журналі «Антропологічні виміри філософських досліджень», 2024, № 26 (<https://doi.org/10.15802/ampr.v0i26.319737>).

ному бутті. У проблемних ситуаціях, які пов'язані з вичерпністю природно-екологічних ресурсів та соціальними, зокрема військово-політичними катастрофами, прагматизм націлений на ефективне використання ресурсів для реалізації цінностей людини й суспільства.

Світлана Балінченко, старший науковий співробітник Інституту філософії імені Г.С. Сковороди, в доповіді «Переконання та сумнів: від Ч.С. Пірса до сучасного моделювання майбутнього» наголосила на практичній цінності прагматизму для прогнозування та адаптації сценаріїв майбутнього до змін у кризових умовах⁴. Моделювання мап та сценаріїв в межах сучасної методології дослідження майбутнього (Futures Studies) має на меті не передбачення майбутніх подій чи соціальних станів, а радше визначення потенціалу трансформації та гнучкості сценаріїв майбутнього в наявних контекстах з урахуванням системних, світоглядних та дискурсивних передумов для змін, а також сфери інтересів ключових дієвців. Це корелює з висловленими у праці Ч.С. Пірса «Що є прагматизм?» уявленнями про механізми приписування майбутньому певних ознак з боку суб'єкта з метою самопідготовки до дії та з огляду на роль сумніву як в уточненні звичок щодо сприйняття явищ, так і в подальшій адаптації очікуваних сценаріїв майбутнього до реальних умов. До обговорення було запропоновано приклади застосування прагматичних принципів до оцінки постконфліктних сценаріїв, розроблених впродовж різних фаз російсько-української війни, а також наявних векторів змін у пріоритетах. Межі та можливості застосування Пірсової дихотомії «переконання—сумнів» до моделювання в умовах невизначеності, шляхи виявлення похибок у сценаріях майбутнього за наявності лакун у даних про поточний стан суспільства, пастка методологічної підміни мапи майбутнього його вербальною моделлю — ці та інші питання, висвітлені в доповіді С. Балінченко, окреслили проблемне поле осмислення та застосування методології прагматизму до моделювання постконфліктного майбутнього в темпорально невизначених умовах війни.

У доповіді молодшого наукового співробітника Інституту філософії **Тараса Маменка** «Теорія істини Ч.С. Пірса та її сучасні імплікації»⁵ розглядалися основи Пірсової реалістичної та семіотичної концепції істини, яка поєднує в собі класичні теорії. У доповіді представлено комплексний аналіз семіотичної теорії істини Чарльза Сандерса Пірса та її значення для сучасних філософських і наукових досліджень. Доповідач говорив про унікальність Пірсової концепції, яка синтезує чотири класичні під-

⁴ Виступ продовжує тему статті, надрукованої в журналі «Філософська думка», 2025, № 1, сс. 192—207 (<https://doi.org/10.15407/fd2025.01.192>).

⁵ Докладніше щодо концепції зазначеного виступу див. статтю, надруковану в журналі «Філософія освіти», 2025, №31 (<https://doi.org/10.31874/2309-1606-2025-31-1-13>).

ходи до істини: кореспондентний, когерентний, консенсусний та інструментальний. У доповіді зроблено акцент на критиці Пірсом номіналізму та обґрунтуванні семіотичного реалізму, де істина розуміється не як статична сутність, а як динамічний результат колективного наукового дослідження, що досягається через нескінченний процес семіозису — інтерпретації знаків. Доповідь базувалася на аналізі праць Пірса та їх сучасних інтерпретацій (Місак, Гуквей, Лейн та ін.), демонструючи актуальність його ідей для подолання сучасного релятивізму та інтеграції філософської, наукової та освітньої практик.

Олена Астапова-Вязьміна, доцент кафедри філософії та релігієзнавства Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, у доповіді «Мисленневий експеримент Девідсона, або Формування смислів в епоху штучного інтелекту»⁶ звернулася до викликів, які штучний інтелект ставить перед прагматичною теорією смислу. Концепція тріангулярності Дональда Девідсона артикулює можливість значення та мислення тільки в історичній та соціально побудованій практиці. Мисленневий експеримент Swampman, демонструючи історію виникнення Болотної людини, виконав концептуальну функцію, продемонструвавши, що без причинно-наслідкової історичності унеможливаються значення, спогади, розпізнавання, думки. Імітуючи поведінку людини, Swampman, так само як і Клара Ішигуро, позбавлений ментального змісту, оскільки значення слів залежать не тільки від внутрішнього стану людини, а й від історії їхнього вживання. Відповідно, тріангулярність Девідсона зафіксувала фундаментальну асиметрію — себе ми розуміємо безпосередньо, без підтвердження, інших — через поведінку, мову, мовлення, контекст, соціальні зв'язки. Формування символічного світу машини не може бути ізольованим алгоритмічним обчисленням: без визнання «спільного світу» ШІ залишиться в позиції Болотної людини — системи, що тільки імітує комунікацію, але позбавлена справжнього пропозиційного змісту. Людина прагне наповнити сучасні великі мовні моделі (LLM) етичним змістом, але етична суб'єктність машини має бути динамічним продуктом спільної діяльності, щоби максимально запобігти ризикам використання ШІ в повсякденному та науковому житті, а не вбудованою характеристикою.

Цей виступ підкреслив необхідність переосмислення прагматичних ідей у контексті технологічного прогресу.

Цікаві думки прозвучали також у доповідях **Богдана Матюшка** «Розвиток ідей прагматизму в комунікативній практичній філософії», **Тетяни Глушко** «Філософсько-економічний дискурс справедливості в методоло-

⁶ Статтю, підготовлену на основі виступу, надруковано в цьому випуску журналу (сс. 37—53).

гічній оптиці неопрагматизму», **Володимира Возняка** «Діалектика як практика», **Віри Лімонченко** «Наскільки практичний прагматичний поворот: контекст зіставлення Praxis—Pragma», **Анастасії Науменко** «Прагматичний поворот: Межі застосування та інтерпретації поняття» та ін.

Круглий стіл «Мапа і територія прагматичного повороту» став важливим майданчиком для обміну ідеями між представниками різних філософських шкіл і поколінь. Обговорення та дискусії продемонстрували, що прагматизм залишається динамічною й актуальною філософською традицією, здатною відповідати на сучасні виклики, такі як етичні дилеми, технологічний прогрес і соціальні трансформації. Участь видатного представника американського неопрагматизму Роберта Брендона підкреслила глобальну значущість теми та сприяла інтеграції української філософської думки в міжнародний контекст.

Цей круглий стіл виявився не лише академічним заходом, а й платформою для формування нових дослідницьких ініціатив і міжінституційної співпраці. Він підтвердив актуальність прагматичної філософії для осмислення сучасного світу та її потенціал як методології для розв'язання практичних і теоретичних проблем. Організатори заходу висловили намір продовжити подібні дискусії, зокрема через публікацію матеріалів круглого столу та організацію подальших зустрічей, присвячених прагматизму та його сучасним імплікаціям.

Отримано / Received 01.12.2025

Прийнято до друку після рецензування /

Accepted for publication after review 03.02.2026

Опубліковано / Published 02.04.2026